

TARİH DERS KİTAPLARI VE “20. YÜZYIL TÜRKİYE VE DÜNYA TARİHİ” KİTABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ali Ulvi ÖZDEMİR*

Özet

Bu yazının amacı İbrahim Arslan tarafından yazılan, 1. Baskısı İstanbul’da Mayıs 2015’te yapılmış ve İthaki Yayınları tarafından yayınlanmış *20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi* adlı ders kitabını biçim ve içerik yönünden inceleyerek, tarih bilimi ve tarih öğretimi açısından değerlendirmektir. Sözü edilen kitabın alanında bir boşluğu değerlendirme umudu dile getirildikten ve ders kitaplarının üniversite eğitimi ile ilişkisine değinildikten sonra kitabın içeriği, başlık ve konu seçimi, konuların işlenişi ele alınmış ve söz konusu ders kitabının bilime ve eğitime katkısı konusunda büyük ölçüde olumsuz sonuçlara varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tarih Eğitimi, 20. Yüzyıl, Ders Kitabı, Türkiye Tarihi, Dünya Tarihi
HISTORY TEXTBOOKS AND AN ASSESSMENT ON “HISTORY OF TURKEY AND THE WORLD IN THE 20TH CENTURY”

Abstract

This paper aims to examine in terms of the form and content and to assess from the perspective of the discipline of history and history teaching the textbook entitled *History of Turkey and the World in the 20th Century*, which was written by İbrahim Arslan and was published by İthaki Publishing House first in May 2015 in İstanbul. After noting the hope that this book might fill in the gap in the field and pointing to the relationship of text books to university education; I took up the content, selection of the title and the themes, and the way issues are covered, then reached to the conclusion that the reviewed book falls to a large extent short of contributing to the relevant scientific literature and educational practice.

Keywords: History Education, 20th Century, School Book, History of Republic of Turkey, Word History

1. Bir Ders Kitabı Olarak *20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi*

Sosyal bilimlerde son yıllarda yayıncılık alanında bir gelişme yaşadığımız gerçektir. Son derece nitelikli telif eserler yayınlanmakta ve Türkçeye çevrilmektedir. Özellikle Tarih alanında bu gelişme gözle görülür ölçüdedir. Bir taraftan Türk ve dünya tarihi ile ilgili eserler yayınlanırken, insanların tarihi romanlara olan ilgisi de artmıştır. Bu gelişme Tarih eğitimi alanında da yansımıştır. Bunun sonucu olarak nitelikli tarih eğitimi vermek, birçok yönüyle giderek daha fazla insanın ilgilendiği bir alan haline gelmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
e-posta: ulvi68@hotmail.com

Son zamanlarda ders kitabı niteliğinde tarih kitaplarının yayını da bu gelişmeye paralel bir seyir izlemiştir.

Bu yazımızda İbrahim Arslan'ın yazdığı ve İthaki Yayınları'ndan çıkan *20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi* (2015) başlıklı kitap hakkındaki izlenimlerimize yer vermeye çalışacağız. Ancak bir tarih kitabı üzerine konuşurken bu kitap vesilesiyle tarih yazıcılığı üzerine bazı genel gözlem ve saptamalardan da söz etmek kaçınılmaz olmaktadır. İbrahim Arslan'ın kitabı, en başta bu konular üzerinde konuşmamıza olanak sağlaması bakımından değerlendirilmeyi hak etmektedir.

2. Ders Kitabı ve Üniversite İlişkisi Bağlamında *20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi*

Ülkemizde sayıları giderek çoğalan üniversiteler ve üniversite öğrencileri olgusu, başta eğitim kalitesinin korunamaması gibi diğer bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların bir kısmı yapısal olup bunların üstesinden gelmek sadece üniversite çerçevesinde alınabilecek önlemlerle mümkün değildir.

Örneğin üniversite öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıklarının geliştirilmesi, üniversite öğrencilerinin okudukları kitapların daha nitelikli olması, daha da önemlisi bu öğrencilerin fiziken kitaplara ulaşabilmesi ve kitaplardan yararlanabilmesi kısa vadede üstesinden gelinebilecek bir sorun değildir. Yeni kurulan birçok üniversitenin öğrencilerine sunabildikleri kütüphane hizmetleri son derece yetersizdir. Dahası Türkiye'nin görece olarak küçük nüfuslu kentlerinde kurulan birçok yeni üniversitede bulunan ve öğrencilerin, bu yerleşim yerlerinde sosyal yönden gelişmeleri için gerekli olan sinema, tiyatro, konser ve konferans salonu, kafeterya gibi olanaklar, son derece yetersizdir. Ancak en önemli sorunlardan biri de bu küçük kentlerin birçoğunda öğrencilerin yeni çıkan kitaplardan hemen haberdar olmalarını sağlayacak kitapçıların olmayışıdır. Bu durum birçok taşra üniversitesini, kentsel altyapıdan yoksun bıraktığı gibi üniversite öğrenciliği dönemi içinde gelişme şansı zayıf, görece düşük sosyal nitelikleri olan bir öğrenci profiline mahkûm etmektedir. Sonuçta üniversite, kavramsal olarak “evrensel” insan yetiştirme iddiasında olan bir kurum olduğu halde, bu üniversiteler, en fazla ulusal hatta yerel insan yetiştiren “site” ler olmaktadır.

Kitaplara ulaşmanın zor olduğu bu ortamlarda “ders kitabı” niteliğini taşıyan kitaplar, yani özellikle bir derse yönelik olarak hazırlanmış ve “bilgi verme” yönü öne çıkan kitaplar, en azından yukarıda sözünü ettiğimiz boşluğu doldurma yönünde kısa vadeli bir çözüm olarak öne çıkmaktadır.

Aslında “ders kitabı” çerçevesi ya da kavramı ile “üniversite” kavramının çok uyuştüğundan söz edemeyiz. Bu uyuşmazlık, üniversite ile okul kavramı arasındaki uyuşmazlıkla ilgilidir. Okul, çok kısaca bir devletin ya da toplumun üyelerini biçimlendirip, bir anlamda kendine kattığı kurumlar olarak nitelendirilebilir. Çünkü devlet olarak örgütlenmiş her toplum bilgiyi ve kendini yeniden üretecek donanımı gelecek kuşaklara aktarmak zorundadır. Bu durum devletin kendi iç sürdürülebilirliğiyle ilgili bir eğitim faaliyetine temel sağlar.

Buna karşılık, üniversite kavramı, adı üstünde insanların “evrensel” bilginin etkilerine açık olduğu ve kendi kendilerini biçimlendirdikleri, bir başka deyişle “birey” oldukları kurumlardır. Çünkü her devlet dünya dediğimiz gezegen üzerinde diğer devletlerle bir arada bulunur. Dolayısıyla kontrol ettiği topraklar içinde yaşayan insanları okul dediğimiz kurumlarda “eğitmek” zorunda olsa da, daha temel bir çaba göstermek zorundadır: Devlet öncelikle var olmak ve kalıcı olmak durumundadır. Bütün politik mekanizmanın temelinde bu yatar.

Bu bakımdan üniversitelerde bile her ne kadar “ders” adı korunuyor olsa da ders veren kişi, bilgiyi bir anlamda “hap” biçiminde sunan kişi değildir. Üniversite hocasının dersleri, bir anlamda küçük konferanslar olarak ve çoğunlukla da insan zihninde var olan duvarların yıkılması, evrensel bilgiye giden yolda insanların kafalarında yeni yolların, yeni yönelimlerin, yeni ufukların açılması için uygun fırsatların yaratılması süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan bilgilendirme, insanların kafasının içinde bir kutu varmış ve sanki ders ve ders anlatan aracılığıyla o kutunun tıka basa doldurulması mümkün olacakmış gibi, bir bilgi depolanması süreci olarak algılanmamalıdır. Hâlbuki böyle algılandığı için bu tek yanlı ve tek boyutlu “bilgilendirme” eylemi hep yakındığımız ezberlemeye dayalı sürece dönüşmektedir. Bunun en somut sonucu olarak öğrencilerin ellerinde, dersin içeriği ile ilgili kitaplar yerine sadece sınavlara hazırlık için kullanılan fotokopi kâğıtlarının olması gösterilebilir. Bunun yerine kitapları mutlaka ikame etmek zorunludur.

Üniversite eğitimi, bilgili insan yetiştirmeye yönelik değil, bilmeyi bilen insanların var edildiği bir süreç olarak düşünülmelidir. Bu bakımdan “ders kitabı” (çerçevesi/kavramı), bir ara aşamadır ve kitaplara kapı açan, bu geçişi kolaylaştıran araç olarak düşünülmelidir. Buna ek olarak, ders kitapları, üniversite öğrenimi sürecinde, sadece başka kitaplara yol açıcı nitelikleriyle ve birey olmaya giden yolda, araştırmayı, sorgulamayı, kurcalamayı, soru sormayı, var olan yanıtları şüphe süzgecinden geçirip yeni yanıtların peşine düşmeyi, yeni yöntem ve kavramların arayışı ve deneyişi içinde korkusuz

olmayı öğrenmemize yardımcı olduğu ölçüde değer kazanırlar. Kuşkusuz düşünce açısından özgüven kazanmış birey, sosyal ilişkilerde de seçici olmayı, bir arada olabilmenin koşullarını, gerekliliklerini öğrenecektir. Dolayısıyla bilmeyi bilmek, düşünmeyi bilmek, birey olmak, üniversite eğitiminin asıl gerekliliğidir ve her şey, her çaba, her ders, her sınav sorusu, buna hizmet ettiği ölçüde değerlidir. Bu açıdan bir üniversite öğrencisinin derste öğrendikleri kadar kantinde ve kafeteryada, kitapçıda ya da sinemada, oturup kalkarken, konuşurken ve tanışırken yaşadığı pratikler de bu özgüvenin oluşumunda pay sahibidir.

Tek başına bir derse özgü ders kitabı ile bütün yolu tamamlamak şüphesiz olanaksızdır. Ancak ucu bucağı olmayan kitap okyanusu içinde üniversite öğrencisini tek başına bırakmak da doğru olmaz. Dolayısıyla ders kitaplarını ve konunun diğer tamamlayıcı araçlarını bir bütün olarak değerlendirmek gerekir.

İbrahim Arslan'ın yazdığı *20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi* başlıklı kitap, konusu ile ilgili derslerde, kaynak kitap olarak kullanılma adına önemli bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli bir yayınevi tarafından çıkartılması bile belli bir iddianın varlığını ortaya koymaktadır.

Kitap büyük boy ve renkli olarak hazırlanmış, görüntü olarak özenli bir baskı izlenimi vermektedir. Eser klasik bir ders kitabı biçiminde 5 ünite olarak bölümlendirilmiş. Bunun dışında başta bir "Ön Söz" ve sonda da bir "Kaynakça" bulunmaktadır. Her ünitenin başında o ünite içindeki konular sıralanmaktadır. Böylece her ünite başında öğrencinin o ünitenin hangi konuları içereceğini önceden öğrenmesi amaçlanmış. Ancak burada biçimsel olarak ilk dikkatimizi çeken, İçindekiler başlığı altında iki tane "III. ÜNİTE" olması. Açıkça "İçindekiler" bölümünde "IV. ÜNİTE" unutulmuş. Bu tür eserlerde mutlaka böyle basit hatalara ve eksikliklere karşı duyarlı olmak gerekiyor.

İkinci dikkat çeken nokta, kitabın başındaki "İçindekiler" bölümünde verilen alt başlıklar ile belirtilen sayfalardaki başlıkların birbirine çok uymamasıdır. Metinde yer alan alt başlıkların, "İçindekiler" kısmında yer almaması, daha önemlisi ilgisiz başka alt başlıklar kullanılması okuyucuyu yanıltmaktadır. Örneğin 2. ve 3. Ünite de içindekiler kısmında olmayan farklı bölümlenmeler ve ara başlıklar kullanılmış. Kitabın konuları ele alışı ile ilgili genel yaklaşımı da sorunlar içeriyor. Özellikle kitap, kapsam olarak, içerik olarak, başlığı ile örtüşüyor mu, sorusuna bile genel olarak evet diye yanıt

verilemiyor. Gerçi kitaptaki konular 20. yüzyılı “Uzun Yirminci Yüzyıl”¹ olarak değerlendirip Sanayi Devrimi gibi erken bir noktadan başlatıyor. Fakat kitapta bu noktanın bir anlamda siyasal izdüşümü olan Fransız Devrimi’ne hiç yer ayrılmamış. Dolayısıyla Sanayi Devrimi ve Sömürgecilik konularına değinilip birden Birinci Dünya Savaşı’na atlanmış. Bu noktada işler karışıyor. Çünkü 20. yüzyılı Birinci Dünya Savaşı ile başlatmak farklı bir tercihi, “Kısa Yirminci Yüzyıl”² kavramı ile işaretlenen yaklaşımı yansıtır. 20. yüzyıl’ı her kavrayış denemesinde bir tercih yapmak zorunda kalınmaktadır. Birinci seçilirse-ki İbrahim Arslan öyle yapmış- ana eksen (tek eksen değil) siyasal tarih olan bir çalışmada Sanayi Devrimi denilip birden 1.Dünya Savaşı’na atlamak yanlış olur. Çünkü 20. yüzyıl, adı üstünde takvimde 1900-2000 yılları arasındaki bir süreyi işaret eder. Bu durumda Fransız İhtilali ve sonrasındaki gelişmelerle 1900 ile 1914 arasına da değinilmek durumundadır. “Kısa Yirminci Yüzyıl” anlayışı temel alınacaksa o zaman Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali, çok üzerinde durulacak konular olmayabilir. Bu durumda 20. yüzyıl 1914 ile başlar ve Sovyetler Birliği dağılınca biter. Yazarın burada *biraz o, biraz bu*, anlayışını kullanarak “Uzun Yirminci Yüzyıl” olarak yola çıktığı kitabında 2001-2002 yıllarına kadar geldiği görülmektedir. Ama yazarın 1900-1914 yılları arasına hiç değinmemiş olması büyük bir eksiklik oluşturmaktadır. Bunun dışında doğrudan takvimi esas alıp 1900-2000 arasını da inceleyebilme seçeneği vardı.³

¹ “Uzun Yirminci Yüzyıl” yaklaşımına bir örnek olarak bkz. Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, Çev.Recep Boztemur, İmge Yayınları, Birinci Baskı, Mayıs 2000. Kitap genel olarak 20. yüzyılı kavrama arayışını 19. yüzyılın 2. yarısına kadar geriye götürmektedir. Bkz. Arrighi, *a.g.e.*, s. İx.

² “Kısa Yirminci Yüzyıl” yaklaşımına örnek olarak bkz. Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, 3.Baskı, Nisan 2007. Hobsbawm kitabının önsözünde “1914’ten Sovyet çağının sonuna kadar yaşanan Kısa 20. yüzyıl’ı bir tarihsel perspektif içinde ele almanın artık mümkün olduğunu düşünüyorum,” demektedir. Hobsbawm, *a.g.e.*, s.viii.

³ 20. yüzyılı doğrudan takvimi esas alarak 1900’den başlatan bir çalışma olarak bkz. Görsel 20. Yüzyıl Genel Kültür Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat Ticaret ve Sanayi A.Ş. Yayını, İstanbul, 1984. Açılış Maddesi “Dünya Yeni Yüzyılı Paris’te Karşılıyor”dur ve 1900 yılındaki Paris Dünya Fuarı hakkındadır. Burada geriye dönüşle tarihin o noktasına bizi getiren siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler bir anlamda özetlenmektedir. Bkz. *a.g.e.*, s. 13-20. Tarihsel anlatıma başlangıç seçerken doğrudan dönemselleştirmeye vurgu yapacak noktayı seçmek ve sonra uygun geri dönüşlerle o başlangıç noktasını belirlemenin kurgusal açıdan en uygun yöntem olduğuna burada işaret edelim. Bu yaklaşım en güzel örneği Atatürk’ün *Nutuk* (1927) adlı eseridir. Atatürk bu eserinde başlangıç noktası olarak 19 Mayıs 1919’u seçmiştir. Bu dönemselleştirme açısından mükemmel bir seçimdir. Başlangıç cümlesi “1919 yılı Mayısının 19’uncu günü Samsun’a çıktım” şeklindedir. Ancak hemen ardından gelen cümle çok özlu bir geçmişe dönüşle o günü hazırlayan gelişmelere kısa bir dokunuş sağlamaktadır. Bu kurgusal anlamda en iyi başlangıç oluşturma yöntemidir diye düşünüyoruz. Aksi halde geçmişe doğru

Kitap bu haliyle okuyucuda “Seçme Konularla 20. Yüzyıl” incelemesi izlenimi uyandırmaktadır.

Tarihte dönemselleştirme (ya da periyodizasyon) kaçınılmaz bir temel yaklaşımdır. Bu yapılmazsa karşılaştırma yapılamayacağı için olaylar, anlamlı gelişme düzlemine oturtulamaz. Dolayısıyla hiçbir tarihsel olay hiçbir biçimde başlayamaz ve sonlanamaz. Takvim, dönemselleştirmede en güvenilir araç olmakla birlikte “anlamlı” tarihsel olayları başlangıç ve son olarak kullanarak “anlamlı” parantezler oluşturmak esastır. “20. Yüzyıl” deyimini, zamansal olarak bizden (şimdiden) uzaklaştıkça (geride kaldıkça) anlamlı bir parantez olmaktan da uzaklaşmaktadır. Ne zaman başladığı ve bittiği tartışması uzun bir süre devam edecektir. Bunun en önemli nedeni, insanlığın kendini çözümleme konusundaki yazınsal üretiminin artmasına paralel olarak giderek daha küçük parantezlerle çözümleme yapma eğiliminde olmasıdır. Örneğin “Ortaçağ” kavramı, uzunluğu itibarıyla anlamlı bir bütün olmaktan hızla uzaklaşmaktadır.⁴

“20. Yüzyıl” deyimini bile, “Yakınçağ” parantezinin yeterli çözümleme gücü içermemesinin bir ürünü sayılabilir. Onu bu daha büyük parantezden çekip çıkararak en önemli unsur, kanımızca, biri “soğuk”, diğer ikisi bu durumda “sıcak” olarak adlandırmak zorunda kalacağımız üç “Dünya Savaşı” içermesidir. Ancak bu giderek kısalan parantezlerle (dönemleştirmelerle) analiz yapmak, örneğin Ortaçağ gibi yaklaşık 1000 yıllık bir dönemi bu parantezlerin yanına bu uzunluğuyla koymamıza engel olur. Dolayısıyla günümüze yaklaştıkça dönemlerin giderek daha kısa parantezlerle belirlendiği bir çağda, geçmişe yönelik olarak da giderek daha kısa dönemselleştirme denemelerinde bulunulması gerektiği (bulunmak zorunda kalındığı) söylenilebilir.⁵

birbirine neden sonuç ilişkisi ile bağlı bütün tarihi olayları, birbirinden kopartarak değerlendiremeyeceğimiz korkusu ile gereğinden fazla geri gitmek tehlikesi baş gösterir.

⁴ Örneğin Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı* adlı eserinin hemen giriş kısmında 10. ve 13. yüzyıllar arası dönemi “Ortaçağın Orta Dönemi” olarak adlandırır. Bkz. Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Çev. Hanife Güben, Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2015, s. 15. Yine Le Goff, Ortaçağ’ın “kalbi” dediği yılları, 1000’ yılından kara vebanın Avrupa’ya musallat olduğu 14. yüzyılın ortasına kadar olan dönem olarak niteleyerek, 3. yüzyıldan 19. yüzyılın ortasına dek uzanan “uzun” Ortaçağ dönemleştirmesi yapmaktadır. Bkz. Le Goff, *a.g.e.*, s. 17.

⁵ Ancak 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan gelişmelerin sonucunda yazılacak tarihin ve kullanılacak yeni çözümleme ve kavramların, 20. yüzyılın sabitliklerini çok hızlı bir biçimde eritip, onu, 19. yüzyıl parametreleriyle ele alınması daha mümkün bir yakınlığa (geriye) itmesi de mümkündür. Bu durumda, 21. yüzyılda yaşanacak gelişmelere paralel olarak ortaya çıkacak yönetsel/kavramsal “sıçrama”, bir bakıma 20. yüzyılı, “Uzun 19. Yüzyıl” gibi yeni ve büyük bir paranteze katma eğilimini de beraberinde getirebilir. Bu durumda dönemselleştirme parantezlerinin giderek küçülmesinin getirdiği anlamsızlığın bir noktadan sonra kendi zıddını yaratacağından

Aslında bu giderek daha küçük birimlerle analiz olarak adlandırılabilir bakış açısının, sadece tarih alanında ortaya çıkmadığı, ulus-devlet gibi birimleri bile fazla büyük bulup etnik ve bölgesel yaklaşımlara ağırlık veren siyasi analizlerle, örneğin “Karadeniz Bölgesi”ni fazla uzun bulup Batı, Orta ve Doğu gibi üç parçalı coğrafya birimi çıkartan ya da bilim dalları arasında giderek daha spesifik uzmanlık alanları oluşturan anlayışta olduğu gibi, birçok alanda karşılaşılan bir eğilim haline geldiğinden söz edilebilir. Nereye bakılırsa bakılsın analiz kümesinde bir küçülme ya da daralma söz konusu olabilmektedir.

İncelenen kitaba dönülecek olursa, ilk bakışta biçimsel anlamda bugüne kadar alışılan kavramlara ve sınırlamalara ağırlık veren bir kurgulama ile karşı karşıya olunduğu söylenebilir. Buna karşılık kitabın içerik, görsel malzeme ve diğer sunuş tercihleri bakımından yukardaki eleştirilere göre biraz daha olumlu bir görüntü çizdiğine şüphe yoktur.

Öncelikli olarak kitapta kronolojik bir akışın gözetildiğinden söz edilebilir. Ancak her şeye rağmen hem Birinci Dünya Savaşı’nın hem de İkinci Dünya Savaşı’nın bu akışta yeterli doygunlukta işlenmediği görülmektedir. 20. Yüzyılı bu kadar derinden etkilemiş bu iki önemli olayın biraz daha derinlemesine işlenmesi gerekmektedir. Genelde siyasi tarih ağırlıklı bir tarih yazımının ve anlatımının ağır bastığı eğitim dünyamızda, bu eksikliği gidermek kaygısı ile kaleme alınan eserler, siyasi tarihi besleyen alanları öne çıkarıyım derken ana damarı göz önünde bulundurmaya yer yer ihmal edebilmektedir. Tarihi, bütün çok yönlülüğü içinde vermeyi düşünen eserlerin, askeri tarih alanını bir anlamda geçiştirmeye çalışma eğilimi ya da konular arasında dengesizlik yaratacak kısalık-uzunluk tercihleri daha sık karşımıza çıkabilmektedir.

Bu kitapta ise özellikle askeri tarihin ve iki dünya savaşının askeri boyutlarının yeterince işlenmediği hemen göze çarpıyor. Önsöz ve kaynakçayı çıkardığımızda yaklaşık 200 sayfalık bir kitapta Birinci Dünya Savaşı’nın Avrupa cephelerine sadece yarım sayfa ayrılmışken Nürnberg mahkemelerine ve yargılananlara 4 sayfa ve sonrasında köy enstitülerine 3 sayfa ayrılması normal kabul edilemez. Temel ilke, daha önemli olana daha çok yer ayırırken, daha önemsiz konulara daha az yer ayırmaktır. Üstelik kitabın diziliminde kronolojik olarak yakın dönemlere ait olsalar ve ekler başlığı altında toplansa da birdenbire Nürnberg Mahkemeleri konusundan Türkiye’deki Köy

da söz edebiliriz Buna göre, 21. yüzyılın ikinci çeyreğine doğru böyle bir gelişmenin yaşanması muhtemeldir.

Enstitülerine atlamak kurgusal olarak kötü bir tercih olarak görülebilir. Buna ek olarak Almanların gerçekleştirdiği ve 2. Dünya Savaşı'nın en önemli askeri harekâtlarından biri olan Barbarossa harekâtı bir sayfada, bu harekâttan önce gerçekleştirdikleri Balkan harekâtı ise sadece 9 kelime ile aktarılmış (aşağıdaki cümlede altı çizili sözcükler). O cümle şöyle:

“Almanya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan’ı yanına çekip, Yugoslavya ile Yunanistan’ı da işgal ederek Türkiye sınırına dayandı.” (s.46)

Bu bir tarih kitabında kabul edilebilir bir aktarım değildir. Çünkü yaşanan bu tarihsel olay bu kadar önemsiz değildir.

Bir başka nokta da şu: Bir tarih kitabı olayları verirken her an tarih bilgisi vermelidir; özellikle önemli tarihi olayların. Örneğin, Barbarossa harekâtı (s.47) ya da Japonya'nın Pearl Harbour baskını gibi olaylar 20. Yüzyılın gidişatını etkilemiş olaylardır. Bu iki olayın da hangi gün olduğu bilgisine, tıpkı yukarıda söz ettiğimiz Almanya'nın Balkan harekâtı gibi, kitapta verilmemiş. Yine örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam Savaşı'na katılımı için şöyle bir bilgi var kitapta:

“Bunun üzerine Kuzey Vietnam, ABD'nin Tokin Körfezi'nde bulunan gemilerine saldırdı. 1965'te ABD, Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başlayınca Vietnam Savaşı başlamış oldu.” (s. 131)

Burada da yine ay ve gün bilgisi bulamıyoruz. Bir ders kitabında her tarih bilgisi öğrencilerin ezberlemesi için bulunmaz. Dolayısıyla ezbercilikten kaçınmak için bile olsa tarih bilgisini gizlemek doğru değildir. Aynı şey Kore Savaşı'nın aktarımında da geçerlidir. Orada da ifade şöyle:

“1950'de Güney Kore'nin sınır ihlali yaptığını öne süren Kuzey Kore saldırıya geçti; böylece Soğuk Savaş Dönemi'nin sıcak çatışmalarından biri olan Kore Savaşı başlamış oldu.” (s.101)

Tarih kitabında tarih bilgisi, özellikle önemli olayların tarihi, olayların takibi ve neden-sonuç ilişkisini kavramak için mutlaka olmalıdır. Tarih bilgisinin verilmesi, sadece belli bir olayın takibi için değil, o sırada olan bütün diğer dünya olaylarının, seçilip aktarılan o olayla ne ölçüde etkileşimi olduğunu ortaya koymak açısından gereklidir. Bunu sağlamak ancak olayların tam tarihinin verilmesi ile mümkündür. Yukarıdaki örnekten devam edersek Kore Savaşı'nın 1950'nin hangi ayında başladığını ve Demokrat Parti'nin Türkiye'de hangi ay iktidara geldiğini, seçimlerin 1950'nin hangi ayında yapıldığını, bilemediğimiz için (s.110'daki ifade şöyle: “1950 seçimlerinde DP %52, 67 oy ile 487 sandalyenin 415'ini kazandı.”) Kore Savaşı başladığında Türkiye'de iktidarda hangi parti vardı bilemiyor durumuna düşüyoruz.

Kronoloji bu tür gereksinimleri karşılamak için var ve her ciddi tarih kitabında bu tür özel kronolojiler vardır.⁶

⁶ Son yıllarda yayınlanan nitelikli Tarih kitaplarının hemen hepsinde kronolojik bilgi ek olarak bulunmaktadır. Örneğin Suzan Wise Bauer'ın *Antik Dünya* başlıklı çalışmasında da onu izleyen *Ortaçağ Dünyası* ve *Rönesans Dünyası* adlı ansiklopedik kitaplarında da "Zaman Çizelgesi" başlığıyla hemen her bölümün ardından üstelik ülke ülke ya da bölge bölge karşılaştırmalı kronolojik akışlar verilmiştir. Bkz. Suzan Wise Bauer, *Antik Çağ*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Kasım 2013, Suzan Wise Bauer, *Ortaçağ Dünyası*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Nisan 2014, Suzan Wise Bauer, *Rönesans Dünyası*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Aralık 2014. Sadece siyasal Tarih esaslı kitaplar için değil tarihin bir döneminde ekonomik, kültürel, sanatsal, eğitim, düşünce gibi temel alanlardaki gelişmeleri ele alan kitaplarda da kronolojik bilgiler verilmiştir. Örneğin Umberto Eco'nun editörlüğünde yayınlanan ve Türkçe'ye de çevrilen "Ortaçağ" başlıklı ansiklopedik tarih ciltlerinde de cildin temasına uygun olarak ve en başta ve sonda olmak üzere dönemin kavranmasına hizmet eder nitelikte, "Tarih" yanında "Felsefe, Bilim ve Teknik", "Görsel Sanatlar", "Edebiyat ve Tiyatro", "Müzik" gibi başlıklar altında ve hem ön hem arka cilt kapaklarının iç tarafında kronolojik bilgiler verilmiştir. Bkz. Umberto Eco (Ed.), *Ortaçağ, Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Eylül 2014, Umberto Eco (Ed.), *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Şubat 2014, Umberto Eco (Ed.), *Ortaçağ, Keşifler, Ticaret, Ütopiyalar*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Kasım 2015, Umberto Eco (Ed.), *Ortaçağ, Şatolar, Tüccarlar, Şairler*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, 2016. Kronolojiye her alt bölümün başında ve konunun içeriğine göre yer veren ders kitabı niteliğinde başarılı bir diğer tarih çalışması için ayrıca bkz. Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı, Şubat 2012. Ders kitabı olarak hazırlanmış bir diğer kitapta ise kronolojik bilgiyi resimli olarak kitabın sonunda bulmak mümkündür. Bkz. Hendrik Willem van Loon, *Gençler İçin Uygarlık Tarihi*, Çev. Seda Çingay, Say Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2013. Bir kültür tarihi çalışması içinde dahi kronolojiye rastlamak mümkündür. Bkz. Julia M. H. Smith, *Roma'dan Sonra Avrupa Yeni Bir Kültür Tarihi 500-1000*, Çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, Ocak 2013, s. 430-440. İlginç bir tematik kronoloji örneği olarak Ortaçağ'ın belli başlı savaşlarını mümkün oldukça gün, ay ve yıl olarak veren "Savaş Kronolojisi" için bkz. C.W.C. Oman, *Ok, Balta ve Mancınık, Ortaçağ'da Savaş Sanatı, 378-1515*, Kitap Yayınevi, Çev. İsmail Yavuz Alogan, 4.Baskı, Aralık 2013, s.126-128. Kronolojiyi bölgelerle ilgili bilgiyi karşılaştırmak için kullanan bir çalışma için ise bkz. Henk Boom, *Büyük Türk Muhteşem Süleyman'ın İzinden 1494-1566*, Kitap Yayınevi, Çev. Lon Mutlu Briet, Gül Özlen, Birinci Baskı, Kasım 2012, s.306-310. Son zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu hakkında hazırlanmış en önemli ansiklopedik çalışma olarak değerlendirebileceğimiz 4 Ciltlik Türkiye Tarihi'nde de kronolojik listelere yer verilmiştir. Örneğin 1071-1453 arasını işleyen 1. Ciltte "kitabın başında yer alan "Kronoloji" başlığı altında, dönemin aktörleri olarak Selçuklular, İlhanlılar, Beylikler ve Bizans başlıkları ile daha çok siyasal liderler çerçevesinde bir listeleme yapılmıştır. Niyet iyi olmakla birlikte kronoloji yapısının yukarıda sözü edilen verilen Suzan Wise Bauer'ın eserlerinde olduğu gibi Avrupa ayağını da içeren ve yatay karşılaştırmaya uygun tablolar biçimde, daha gelişmiş bir kronoloji, daha uygun ve bu kapsamlı esere daha çok yakışan bir çalışma olurdu. Bkz. *Türkiye Tarihi 1071-1453, Bizans'tan Türkiye'ye*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, Birinci Baskı, Ekim 2012, s.14-17. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Özellikle genç okuyucu ya da öğrenci kesimine yönelik hazırlanmış tarih kitaplarında kronolojik bilgiyi eksik bırakmamak gerekir.

Kronolojik bilgi, Türk tarih yazımında en önemli eksikliklerden biridir. Çünkü tarihte hiçbir olay kendi başına, diğer bölgelerde ve diğer alanlarda olup bitenlerden bağımsız olarak gerçekleşmemiştir. Bu etkileri (etkileşimi) görmek, hesaba katmak ve her biri farklı düzlemde akan birçok (tarihsel) olayın birbiri ile muhtemel neden-sonuç ilişkilerini değerlendirebilmek için basit de olsa kronolojik bir listeleme gerekir. Bu eksiklik, her olayın kendi başına başlayıp sonuçlanan izole bir yapı olarak algılanma tehlikesini içerir. Özellikle sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış kazanmasını beklediğimiz tarih öğrencileri için, karar alıcı pozisyonunda bulunan tarihi kişiliklerin eylemlerinin, hangi diğer tarihsel olaylarla ilişkilendirilebileceğinin yanıtını en kısa yoldan kronolojik bir bilgi ile verebiliriz. Dolayısıyla mutlaka gün, ay, yıl biçimindeki tarih bilgisini mümkün olduğunca vermek ve sonrasında küçük bir kronoloji eklemek esas olmalıdır. Böylelikle ele alınan ya da anlatılan tarihin dikey akışı (başlangıç-gelişim-son) ile bu tarihsel akışı yatay ilişkilendirme, (o olay olurken yan tarafta neler oluyordu?) bir bütünlük oluşturabilir. Bu durum ezberleme yerine kavrama yetisini uyaran bir etken olacaktır.

Kronoloji hazırlama ile birlikte tarih yazıcılığında karşımıza çıkan diğer eksiklikler harita kullanımı ve tablolaştırmadır. Bunun dışında fotoğraf ve her türlü görsel malzeme, tarih yazımını tekdüzelikten ve sıkıcılıktan kurtaracaktır. Özellikle tarihle ilk kez karşılaşacak kuşakların tarihi sevmeleri için bu tür malzemenin bolca, ama işlevsel olarak kullanımı önemlidir. İncelenen ders kitabında ise bütün bu görsel malzeme kitabın boyutlarıyla orantısız olarak çok küçük boyutlarda, neredeyse kitaba serpiştirilerek kullanılmış. Tarihi dönemi kavrama amacıyla kullanılan örneğin “Germinal” adlı bir film afişi, Sanayi Devrimi ile ilgili bölümde kullanıldığı gibi (s. 5) kitabın sonraki sayfalarında, Bolşevik İhtilali’nin anlatıldığı bölümden sonra, Lenin Dönemi ve Stalin Dönemi başlıklarının olduğu bir sayfada tekrar kullanılmıştır (s. 19). İlk kullanımda bir film olarak söz edilmiş olması da yeterli değildir. “Germinal” deniliyorsa, bunun 1840-1902 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız yazarı Emil Zola tarafından 1885’te yayınlanan çok ünlü bir roman olduğunun, kısaca belirtilmesi gerekir. Üstelik 5. sayfadaki küçük resmin altında “*Yönetmenliğini Claude Berri’nin yaptığı Fransa’daki kömür ocaklarında çalışan işçilerin dramatik yaşamlarını anlatan Germinal filmi izlenebilir*” notu var. Öğrenciye film izlemesi önerilirken, ana malzeme olarak kitap ve özellikle roman okuması için onu mutlaka özendirmek gerekmektedir. Görsel malzemeye evet ama eğitim-öğretimin ana faaliyeti her zaman okumaktır. Özellikle üniversite öğrencisi, üniversite öğrenciliği ile kitap okumayı adeta özdeşleştirmelidir. Hele ki tarih öğrencisi, belki de okuma yükü en fazla olan öğrenci kesimi olarak, mutlaka okumaya yönlendirilmelidir. Bu açıdan her kaliteli ders kitabının konu ile ilgili

kısa bir okuma listesi sunması ve dönemin ruhunu, insan malzemesini yansıtan romanların, özellikle klasik romanların, bu okuma programının mutlaka bir parçası olması gerekmektedir. Her ne bölümde okuyor olursa olsun, bir üniversite öğrencisi Dostoyevski ile tanışmamışsa, örneğin *Suç ve Ceza'yı* okumamışsa alacağı diploma eksiktir. Oysa incelenen ders kitabında öğrenciye, “oku” yerine “seyret” önerisinin getirildiği görülmektedir. Bu da tarih öğretimi açısından hatalı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Kitapta haritaların kullanımı ilk bakışta yeterli görünse de görsellerin boyutu, olayı kavramak için yeterli değil. Kitapta kullanılan birçok haritanın neredeyse süs denilebilecek küçüklükte olduğu göze çarpmaktadır. Haritaların bir tarih kitabında, özellikle de tarih ders kitabında, daha verimli ve okunabilir olacak ölçüde büyük olması gerekmektedir. Örneğin kitabın 32. sayfasında kullanılan “Sevr Antlaşması’na göre Türkiye” alt başlıklı haritadaki sınırlara ve renklere ait bilgilendirme notlarının okunması büyüteçle bile mümkün değildir. Aynı biçimde 43. sayfadaki Almanya’nın Versay Antlaşması ile kaybettiği toprakları gösteren haritanın notları İngilizce verilmiştir. Bu haritanın da İngilizce bir internet kaynağından alınmış olması büyük olasılıktır. En azından İngilizce bilmeyenler için notlar Türkçe olarak hazırlansaydı çok daha faydalı olurdu. Bunun yanında fotoğraf kullanımının nispeten daha iyi olduğu görülmektedir. Kitabın en azından “geçer not” aldığı noktalardan birinin, fotoğraf kullanımı olduğu söylenebilir. Fotoğraf makinasının icadı, tarihi olayların belgelenmesi açısından çığır açıcı bir gelişmedir. Fotoğrafının kullanıldığı dönemlerden söz edildiğinde, bir tarih kitabında, kesinlikle uygun fotoğraflardan yararlanmak gerekmektedir.

Kitapta yeri geldiğinde şema ve grafiklerden de yararlanılmış. Ancak örneğin Birleşmiş Milletler hakkında bilgi verilirken editoryal anlamda çok tuhaf bir seçim yapılmış. Örgütün işleyiş şeması ile örgütün kuruluş öyküsü ve bağlı organların işlevleri farklı sayfalarda verilmiş. Ayrıca aynı kurumdan 56. sayfada “Birleşmiş Milletler Teşkilatı”, 57. sayfada ise “Birleşmiş Milletler Örgütü” diye söz edilmesi kullanılan terimlerin devamlılığı konusuna dikkat edilmediğini göstermektedir. Aynı çift kullanım 43. sayfada da karşımıza çıkıyor. İkinci Dünya Savaşı’nda Müttefik cephede yer alan ülkeler sayılırken “Sovyet Rusya” kullanımı tercih edilirken, hemen altta “Sovyetler Birliği” kullanımının varlığı bu dikkatsizliğin bir diğer kanıtı.

Ancak bu kitabın en önemli eksikliklerinden biri, 20. yüzyılı kapsama iddiasında olan bir tarih kitabının Türk Millî Mücadelesi gibi büyük bir olaya yer ayırmamasıdır. “20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi” adını (ve iddiasını) taşıyan bir kitapta “Türk Kurtuluş Savaşı ya da “Millî Mücadele” başlığının olmaması kendi için büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Konular arasında 1.

Ünite içinde B/5 alt başlığını oluşturan “1. Dünya Savaşı’nın Sona Ermesinden Sonra İmzalanan Barış Antlaşmaları” dan, H bölümünü oluşturan “Atatürk Dönemi Dış Politika” başlığına kadar olan kısımda Millî Mücadele’ye yer verilmediği görülmektedir. Bu noktada birçok konuya özetle yer verilmiş olduğu gibi Millî Mücadele’ye de değinilebilirdi. Türk ulusal kurtuluş mücadelesi olmadan bir 20. yüzyıl tarihi düşünülemez. Bu yaklaşımın yazarın tercihi mi yoksa editoryal bir inisiyatif mi olduğu bilinmemekle beraber, konuyla ilgili, ortada büyük bir ihmalin olduğu da gerçektir. “20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi” adını taşıyan bir kitapta Atatürk’ün adının sadece bir iki yerde geçmesi ve doğrudan onunla ilgili olmayanlar da dâhil sadece 2 fotoğrafının kullanılması bir diğer önemli eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Kitabın kapak rengini ve kapaktaki görsellerin seçiminde de yanlışlıklar olduğu muhakkak. Kapak için seçilen 3 ayrı resim de 20. yüzyılın temsili adına hayal kırıklığı yaratacak yetersizlik ve özensizlikte. Bir diğer nokta da içindekiler bölümündeki maddeleştirmelerle ilgili. Roma rakamı, büyük harf, rakam biçiminde belirlenen konu hiyerarşisi içinde alfabenin bütün harfleri sırayla kullanılırken? Türk alfabesinin bazı harfleri (Ç, Ş, vb.) kullanılmamış. Kaynak kullanımına baktığımızda ise büyük bir eksiklik ve özensizlik var. Kaynakçanın zayıflığı bir tarafa, yazarların soyadına göre A’dan Z’ ye doğru sıralanması bile yapılmamış. Örneğin çokça yararlanıldığı anlaşılan Sina Akşin’in eserleri karışık bir biçimde dağıtılmış. Bu bakımdan akademik manada hiçbir özenin olmadığı anlaşılıyor.

3. Sonuç

İbrahim Arslan’ın yazdığı ve “20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi” adıyla yayımlanan (İthaki Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Mayıs 2015), büyük boy, 216 sayfalık kitap görünüş ve içeriğinin ilk anda sunduğu iddia ve albeniye karşılık hemen her yönden büyük eksiklikler taşıdığı muhakkak. İyi niyetle yola çıkılıp belli bir emek harcanarak hazırlanmış olduğu aşikâr. Fakat yer yer okuyucuda, amatörce hazırlandığı, gerekli editoryal inceleme ve eleştiri sürecinden geçirilmediği ve konunun uzmanlarının elinin değmediği izlenimi uyanmaktadır. Akademik perspektiften ziyade popüler tarih anlayışına kayarak hazırlanmış üniversite öğrencilerine yönelik böylesi kitapların yazılmış olması Türk yayıncılığı açısından olumlu olmakla birlikte “öğrenciler daha iyisini hak emiyor mu?” sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Kaynakça

Görsel 20. Yüzyıl Genel Kültür Ansiklopedisi, (1984),Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat Ticaret ve Sanayi A.Ş Yayını, İstanbul.

Arrighi, Giovanni; (2000), *Uzun Yirminci Yüzyıl, Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, Çev. Recep Boztemur, İmge Yayınları, Birinci Baskı.

Arslan, İbrahim; 20. Yüzyıl Türkiye ve Dünya Tarihi, (2015), İthaki Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

Bauer, Suzan Wise; *Antik Çağ*, (2013), Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

_____ ; *Ortaçağ Dünyası*, (2014), Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

_____ ; *Rönesans Dünyası*, (2014), Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

Boom, Henk; *Büyük Türk Muhteşem Süleyman'ın İzinden 1494-1566*, (2012), Çev. Lon Mutlu Briet, Gül Özlen, Kitap Yayınevi, Birinci Baskı.

Eco, Umberto, (Ed.); *Ortaçağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*, (2004), Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

_____ ; *Ortaçağ, Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, (2014), Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

_____ ; *Ortaçağ, Keşifler, Ticaret, Ütopyalar*, (2015), Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

_____ ; *Ortaçağ, Şatolar, Tüccarlar, Şairler*, (2016), Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

Fleet, Kate (Ed.); *Türkiye Tarihi 1071-1453, Bizans'tan Türkiye'ye*, (2012), Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, Birinci Baskı,

Görsel 20. Yüzyıl Genel Kültür Ansiklopedisi, (1984),Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat Ticaret ve Sanayi A.Ş Yayını, İstanbul.

Hendrik Willem van Loon, *Gençler İçin Uygarlık Tarihi*, (2013), Çev. Seda Çingay, Say Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

Hobsbawm, Eric; *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, (2007), Çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, 3.Baskı.

Le Goff, Jacques; *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, (2015), Çev. Hanife Güben, Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları.

Oman, C.W.C.; *Ok, Balta ve Mancınık, Ortaçağ'da Savaş Sanatı, 378-1515*, (2013), Çev. İsmail Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, 4.Baskı.

Smith, Julia M. H.; *Roma'dan Sonra Avrupa Yeni Bir Kültür Tarihi 500-1000*, (2013), Çev. Ahmet Fethi, Alfa Yayınları, Birinci Baskı.

Wiesner-Hanks, Merry E.; *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*,
(2012), Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı.